

**ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ОВС У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НА ҐРУНТІ
ЕТНО-КОНФЕСІЙНИХ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ**

Досліджено сутність та види сил і суб'єктів ОРД; запропоновано авторську редакцію ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»; доведено необхідність реформування блоку кримінальної міліції шляхом створення спеціалізованих підрозділів з боротьби зі злочинами у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин як самостійної структури кримінальної міліції.

Исследованы сущность и виды сил и субъектов ОРД; предложена авторская редакция ст. 5 Закона Украины «Об оперативно-розыскной деятельности»; доказана необходимость реформирования блока криминальной милиции путем создания специализированных подразделений по борьбе с преступлениями в сфере межэтнических и межконфессиональных отношений как самостоятельной структуры криминальной милиции.

Essence and types of forces and subjects of operative and search activity are researched. The author's view of article 5 of Law of Ukraine «On Operative and Search Activity» is offered. Necessity of reforming criminal police block through creation of specialized subdivisions combating crimes in the field of interethnic and interconfessional relations as an independent structure of criminal police structure is proved.

Переформування управління правоохоронною діяльністю з метою підвищення ефективності протидії злочинності на ґрунті етно-конфесійних суперечностей вимагає оптимізації сил оперативно-розшукової діяльності ОВС. Означене неможливе без визначення теоретичних та правових проблем їх функціонування.

Проблеми сил оперативно-розшукової діяльності були предметами досліджень кількох поколінь науковці в галузі теорії оперативно-розшукової діяльності. Даними проблемами в останні роки займалися К. В. Антонов, Е. О. Дідоренко, О. Ф. Долженков, І. П. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєв, М. В. Корнієнко, В. А. Ортинський, О. О. Фальченко, І. Р. Шинкаренко та ін. [1–7]. Однак жодна з робіт не містить на системному рівні дослідження теоретичних проблем діяльності сил оперативно-розшукової діяльності ОВС щодо протидії злочинності у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин оперативно-розшуковими заходами.

Метою статті є визначення проблем та напрямків удосконалення системи сил ОРД ОВС щодо протидії злочинності у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин.

У сучасній науковій літературі існує кілька категорій, які визначають суб'єкти ОРД: «оперативні підрозділи», «оперативно-розшукові органи», «сили ОРД», «гласні сили», «негласні сили», «учасники оперативно-розшукового процесу» тощо.

Відсутність єдиної думки на сутність суб'єктів та їх класифікацію утруднює вирішення завдання реформування правоохоронних органів взагалі та системи оперативних підрозділів ОВС зокрема.

На сьогодні в законодавстві закріплено тільки перелік відомств та їх оперативних підрозділів. Однак у науково-методичній літературі вказано на наявність суб'єктів оперативно-розшукової діяльності та оперативно-розшукового процесу [8, с. 36].

На думку авторів лекційного курсу з оперативно-розшукової діяльності, виданого Луганським ДУВС [8], під суб'єктом оперативно-розшукової діяльності можна розуміти такого її виконавця, на якого законодавець поклав цю функцію, відповідні завдання й обов'язки, для виконання яких він наділений певними правами на застосування конкретних заходів ОРД і використання оперативних та оперативно-технічних засобів.

Автори російського курсу лекцій з оперативно-розшукової діяльності визначають суб'єктами оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ оперативні підрозділи ОВС, визначені наказами міністра внутрішніх справ, що наділені Законом «Про оперативно-розшукову діяльність» особливою компетенцією, спеціальними правовими та соціальними гарантіями щодо вирішення задач протидії злочинності [6, с. 26].

На думку професора Я. Ю. Кондратьєва, до сил, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, належать:

1) посадові особи підрозділів кримінальної міліції, які функціонують відповідно до оперативно-розшукового законодавства (ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [9]) і здійснюють загальне керівництво даною діяльністю на чолі з міністром внутрішніх справ України та його першими заступниками;

2) начальники ГУ МВС, УМВС, УМВСТ, їх заступники з оперативної роботи, уповноважені на здійснення ОРД;

3) керівники та оперативний склад оперативних підрозділів зазначених органів;

4) начальники міських, районних управлінь і відділів внутрішніх справ та їх заступники, які є начальниками кримінальної міліції;

5) працівники оперативних підрозділів кримінальної міліції, які мають відповідний допуск до ОРД;

6) особи, які конфіденційно співпрацюють з оперативними підрозділами кримінальної міліції, у тому числі гласні та негласні, штатні та позаштатні працівники.

Окрім того, науковець вважає, що працівники оперативних підрозділів кримінальної міліції, до функціональних обов'язків яких належить вирішення оперативно-розшукових, контррозвідувальних та розвідувальних завдань, передбачених законодавством, поділяються на:

– працівників, які в повному обсязі уповноважені здійснювати ОРД (отримувати первинну інформацію, здійснювати її обробку, застосовувати оперативно-аналітичні, оперативно-технічні, оперативно-пошукові системи);

– працівників, які частково здійснюють ОРД (виконують тільки деякі її функції) [3, с. 180–181].

На думку професора І. Р. Шинкаренка, усе різноманіття оперативних підрозділів поділяється залежно від обсягу їх повноважень і функцій на підрозділи, які:

1) здійснюють ОРД у повному обсязі – проведення різного виду гласних та негласних оперативно-розшукових заходів та агентурної роботи;

2) виконують окремі оперативно-розшукові заходи за завданнями інших оперативних підрозділів;

3) здійснюють ОРД частково, в обмеженому обсязі – усі інші структурні підрозділи органів внутрішніх справ [7, с. 4–5].

На наш погляд, такий розгалужений розподіл оперативних підрозділів суперечить вимогам ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», яка вказує, що проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами зазначених органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими, приватними організаціями та особами забороняється [9]. Слід погодитися з думкою, що третя група підрозділів бере участь в оперативно-розшукових правовідносинах. Підбиваючи підсумки, можемо констатувати, що найбільш поширеною є думка про існування двох категорій – сили ОРД та суб'єкти ОРД.

Ми вважаємо, що *суб'єктами оперативно-розшукової діяльності є визначені чинним законодавством підрозділи правоохоронних органів загального та спеціального призначення та їх працівники, що наділені правами здійснювати оперативно-розшукову діяльність з метою забезпечення національної безпеки, захисту прав і свобод людини, протидії злочинності та вирішення завдань кримінального судочинства.*

До сил оперативно-розшукової діяльності слід віднести оперативні підрозділи всіх видів та їх особовий склад, наділений повноваженнями здійснювати ОРД у повному та обмеженому обсязі, інші структурні підрозділи правоохоронних органів, що беруть участь у вирішенні окремих завдань ОРД.

Я. Ю. Кондратьєв до сил ОРД відносить осіб, які конфіденційно співпрацюють з оперативними підрозділами [3, с. 182].

Такої ж думки дотримується більшість дослідників теоретико-прикладних проблем ОРД. Автори підручника з загальної частини ОРД вважають, що до сил оперативно-розшукової діяльності відносяться:

- працівники оперативних підрозділів;
- особи, які здійснюють конфіденційну допомогу оперативним підрозділам правоохоронних органів;
- представники громадськості, які залучаються до виконання оперативно-розшукових завдань.

Ми вважаємо, що до сил оперативно-розшукової діяльності треба віднести також представників прокуратури, які здійснюють нагляд за законністю під час здійснення ОРД. Слід зазначити, що для виконання завдань перевірки оперативних матеріалів залучаються представники контролюючих органів. Означені дві категорії не є суб'єктами ОРД, але виконують окремі функції з реалізації завдань ОРД, тому можуть бути віднесені до категорії сил оперативно-розшукової діяльності.

Підсумовуючи, можемо визначити сили ОРД як сукупність суб'єктів ОРД, визначених чинним законодавством України, організації, установ та їх співробітників, які виконують завдання ОРД.

Аналіз чинного законодавства України та зарубіжних країн показує, що законодавець не завжди конкретизує склад сил та суб'єктів ОРД до конкретних представників правоохоронних органів. Заслугує на увагу законодавство країн Балтії. У законі Литовської республіки «Про оперативну діяльність» вказано, що систему суб'єктів оперативної діяльності складають тільки державні інституції, що наділені спеціальними повноваженнями, а їх працівники уповноважені їх здійснювати [10].

У законі Естонської республіки «Про розшукову діяльність» конкретизовано, що розшукові відомства займаються оперативно-розшуковою діяльністю безпосередньо та через підпорядкованих їм установ і їхніх працівників, а також осіб, що залучені до негласного співробітництва. Окрім того, у законі вказано, що керівник розшукового відомства несе відповідальність за організацію розшукової діяльності та її законність у підпорядкованій йому системі [10, с. 450–451].

Ми вважаємо, що визначення в законодавстві не тільки органів – підрозділів та їх працівників, а також осіб, що здійснюють допомогу на конфіденційній основі, є відповідним світовим стандартам забезпечення прав і свобод людини під час оперативно-розшукової діяльності. Таким чином, можемо запропонувати новітню редакцію ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» у такому формулюванні:

«Оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними підрозділами:

- Міністерства внутрішніх справ України – кримінальною міліцією, транспортною та спеціальною міліцією, спеціальними підрозділами з боротьби проти організованої злочинності, судовою міліцією, підрозділами внутрішньої безпеки;

- Служби безпеки України – розвідкою, контррозвідкою, військовою контррозвідкою, захисту національної державності, спеціальними підрозділами з боротьби із корупцією та організованою злочинністю, оперативно-технічними, внутрішньої безпеки, оперативного документування, боротьби з тероризмом і захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів;

- Служби зовнішньої розвідки України – агентурної розвідки, оперативно-технічними, власної безпеки;

- Державної прикордонної служби України – розвідувальним органом, спеціально уповноваженим центральним органом влади у справах охорони державного кордону, підрозділами з охорони державного кордону органів охорони державного кордону та Морської охорони, забезпечення внутрішньої безпеки, забезпечення власної безпеки, оперативного документування та оперативно-технічними;

- Управління державної охорони – підрозділом оперативного забезпечення охорони виключно з метою забезпечення безпеки осіб та об'єктів, стосовно яких здійснюється державна охорона;

- органів державної податкової служби – оперативними підрозділами податкової міліції;

- органів і установ Державної кримінально-виконавчої служби України – оперативними підрозділами;

- розвідувального органу Міністерства оборони України – оперативними, оперативно-технічними, власної безпеки.

Оперативні підрозділи уповноважують здійснювати оперативно-розшукову діяльність своїх співробітників, а також негласних штатних та позаштатних працівників.

Учасниками оперативно-розшукової діяльності є також особи, з якими встановлено конфіденційне співробітництво на засадах добровільності.

Керівники правоохоронних органів та оперативних підрозділів відповідають за організацію оперативно-розшукової діяльності, законність дій підпорядкованих їм співробітників і структурних оперативних підрозділів та служб.

Проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами зазначених органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими, приватними організаціями та особами забороняється».

Проведене нами дослідження дозволяє виділити такі сили ОРД в органах внутрішніх справ, котрі виконують особливі завдання з протидії злочинності у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин:

- спеціалізовані підрозділи протидії означеному виду злочинів та їх оперативні працівники;
- підрозділи оперативної служби, оперативно-технічні підрозділи та їх оперативні працівники;
- підрозділи кримінальної міліції, БОЗ та їх оперативні працівники, при здійсненні комплексних операцій щодо попередження, документування та розкриття злочинів у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин;
- підрозділи міліції громадської безпеки, транспортної та спеціальної міліції при участі в комплексних оперативно-профілактичних та спеціальних операціях.

Враховуючи означене, на підставі аналізу думок науковців, нормативної бази, матеріалів дослідження документів вищих органів влади та матеріалів нашого дослідження можемо запропонувати напрямки вдосконалення організації ОРД щодо протидії злочинності у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин.

Важливе значення для вдосконалення діяльності з протидії злочинності у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин має відповідна структурно-функціональна побудова спеціалізованих оперативних підрозділів у масштабах країни та окремих територій. Як кожна соціальна система, вони складаються з окремих структурних елементів – одиниць, взаємозалежних і взаємодіючих між собою. Система її підрозділів виконує визначені соціальні функції, однією з яких є ОРД з метою протидії злочинності у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин. Здійснений нами аналіз етнополітичної, криміногенної ситуації та оперативно-розшукової характеристики злочинів у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин дозволяє зробити висновки про особливості організації протидії їм. Особливо це стосується такого елемента організації оперативно-службової діяльності, як формування структури оперативних підрозділів, розробка раціональної моделі розстановки сил та засобів щодо забезпечення протидії злочинності у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин [11].

Для з'ясування сутності організаційно-функціональної побудови оперативних підрозділів з протидії злочинності у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин необхідне використання системно-структурного і системно-функціонального підходів. Вони дають можливість розглядати вказану службу як цілісну соціальну систему, створену з окремих структурних

ланок. Уявлення про структуру системи служби з протидії злочинності у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин дає вивчення зв'язків і взаємовідносин між окремими ланками і функціями, що вони реалізують.

Це дає можливість визначити, що між окремими ланками системи встановлені два види зв'язків і взаємин – субординаційні (підпорядкування і супідрядність) та зв'язку взаємодії і координації [12, с. 165–166].

Субординаційні відносини обумовлені організаційно-структурною побудовою (ієрархією) ланок різних рівнів, у даному випадку – підрозділів служби протидії злочинності у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин МВС України, обласних управлінь і районних відділів МВС України. Між ними встановлено відносини підпорядкування і супідрядності. З іншого боку (по «горизонтальній лінії»), підрозділи даної служби організаційно функціонують як управління, відділи і відділення. Між ними існують відносини взаємодії і координації при організації і проведенні відповідних заходів, зокрема щодо протидії злочинності у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин.

Для розкриття цих злочинів з боку системи і її ланок необхідно здійснити ОРЗ, які є реалізацією оперативно-розшукової функції підрозділів кримінальної міліції. Слід погодитися, що ефективна організація виконання оперативно-розшукової функції забезпечує:

- своєчасне виявлення та усунення причин і умов, що сприяють скоєнню злочинів;
- комплексне і глибоке вивчення оперативної обстановки на території обслуговування;
- виявлення осіб, які становлять оперативний інтерес, використання найбільш оптимальних способів впливу на таких осіб та ефективно і швидко розкриття вчинених злочинів;
- здійснення комплексних заходів, що виключають вчинення злочинів, які підготовляються;
- швидке та повне розкриття злочинів [13].

Для вирішення означених завдань підрозділи з протидії злочинності у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин повинні мати певну структуру, пристосовану для виконання своїх основних функцій.

Зазначене вище дозволяє зробити висновок, що підрозділи з протидії злочинності у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин як система та її компоненти не існують самі по собі. Вони в цілому здійснюють притаманні їм функції, у тому числі і протидію злочинності у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин. Так чи інакше, цілі компоненти виконують специ-

фічні функції для досягнення своєї специфічної мети. Остання є нічим іншим як засобом досягнення загальної мети [14].

Здійснення різних функцій окремими елементами системи кримінальної юстиції та підрозділів протидії злочинності у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин пов'язано з поділом праці між її структурними елементами. Цей поділ і розподіл функцій між ланками системи детермінує і їхню спеціалізацію в досягненні конкретної, мети, а звідси й цілей, що обумовили створення системи.

Ми згодні з В. О. Іллічевим, який визначає структурно-функціональну побудову спеціалізованих підрозділів як науково обґрунтований їх розподіл за окремими ланками з встановленням порядку взаємин між її елементами, з визначенням їхніх функціональних обов'язків щодо найбільш ефективного використання означених підрозділів у протидії злочинності у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин. У той же час дослідження показало, що не у всіх міськрайліноорганах у складі кримінальної міліції є структурні підрозділи з протидії злочинності у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин.

Враховуючи ступінь загрози суспільству, правам і свободам людини та здійснивши аналіз наукових здобутків у сфері ОРД та теорії управління, вважаємо за необхідне створити в межах кримінальної міліції спеціалізовані підрозділи з боротьби зі злочинами у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин як самостійну структуру кримінальної міліції.

Отже, у процесі реформування оперативних підрозділів правоохоронних органів, що здійснюють протидію злочинності на ґрунті етно-конфесійних суперечностей, мають бути вирішені такі основні завдання:

1. Забезпечення принципу законності в діяльності оперативних підрозділів шляхом створення відповідної сучасної нормативно-правової бази їхнього функціонування.

2. На ґрунті перерозподілу і чіткого розмежування завдань та повноважень, враховуючи принцип спеціалізації оперативних підрозділів за місцем їх у системі управління та складності оперативної обстановки в зоні обслуговування, здійснити структурні зміни системи оперативних підрозділів ОВС.

3. У відповідності до рекомендації ПАРЕ і засад оперативно-розшукової політики та стратегії створити механізми координації діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів відповідно до визначеної компетенції щодо протидії злочинності на ґрунті етно-конфесійних суперечностей.

4. Підвищити ефективність використання конфіденційної допомоги громадян та використання інноваційних технологій отримання оперативно-розшукової інформації.

5. Створити ефективну систему моніторингу ситуації в державі щодо протидії злочинності на ґрунті етно-конфесійних суперечностей.

6. Удосконалити кадрове забезпечення оперативних підрозділів залежно від складності виконуваних обов'язків та рівня відповідальності.

7. Створити ефективно діючу систему й механізми цивільного демократичного контролю за діяльністю оперативних підрозділів правоохоронних органів: дотримання ними конституційних прав і свобод людини, поваги до її гідності та виявлення до неї гуманного ставлення; підняти на цій основі довіру населення до правоохоронних органів.

8. Розробити з урахуванням європейських стандартів та завдань і запровадити внутрішні й зовнішні критерії та методики оцінювання функціональної діяльності оперативних підрозділів, її результатів.

Список літератури: 1. Антонов К. В. Державно-правове забезпечення економічної безпеки України від злочинних посягань: теоретичні і організаційно-тактичні засади діяльності підрозділів ДСБЕЗ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 21.07.04 «Оперативно-розшукова діяльність» / К. В. Антонов. – К., 2006. – 31 с. 2. Долженков О. Ф. Основи розвідки в середовищі та інфраструктурі злочинності : монографія / О. Ф. Долженков, В. А. Некрасов, Ю. Е. Черкасов ; під заг. ред. О. М. Бандурки. – О. : Одеський юрид. ін-т НУВС, 2003. – 198 с. 3. Кондратьєв Я. Ю. Теоретичні, правові та оперативно-тактичні засади запобігання злочинам оперативними підрозділами кримінальної міліції : монографія / Я. Ю. Кондратьєв. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. – 444 с. 4. Корнієнко М. В. Структурна реформа МВС: проблеми та перспективи / М. В. Корнієнко // Наук. вісн. Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ. – 2006. – № 1. – С. 5–10. 5. Ортинський В. Л. Теоретичні основи, правові та організаційні проблеми протидії нелегальній економіці засобами оперативно-розшукової діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 21.07.04 «Оперативно-розшукова діяльність» / В. Л. Ординський. – Х., 2004. – 36 с. 6. Оперативно-розсыскная деятельность органов внутренних дел. Общая часть : курс лекций / под общ. ред. А. А. Фальченко. – М. : ЦИИНМОКП МВД России, 2000. – 276 с. 7. Шинкаренко І. Р. Використання оперативно-технічних засобів та можливостей оперативної служби підрозділами кримінальної міліції : метод. рек. / І. Р. Шинкаренко. – Д. : ДДУВС, 2006. – 48 с. 8. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина : курс лекцій : у 2 ч. Ч. 1 / авт. кол.: В. М. Шалаєв, В. О. Черков, А. В. Мовчан та ін. ; [відп. ред. В. О. Сілюков]. – Луганськ : ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2009. – 130 с. 9. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 304. 10. Сборник международно-правовых документов и национальных нормативных правовых актов по вопросам оперативно-розсыскной деятельности / сост. В. В. Бачила и др. – М. : ИПА Регистр, 2001. – 488 с. 11. Бандурка О. М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення / О. М. Бандурка. – Х. : Основа, 1999. – 440 с. 12. Туманов Г. А. Организация управления в сфере охраны общественного порядка / Г. А. Туманов. –

М. : МВШ МВС України, 1972. – 220 с. 13. Попередження і розкриття злочинів підрозділами карного розшуку : підручник / за заг. ред. Ю. Ф. Кравченка. – К. : РВВ МВС України, 2000. – 390 с. 14. Афанасьев В. Г. Системность и общество / В. Г. Афанасьев. – М. : МГУ, 1980. – 238 с.

Надійшла до редколегії 04.06.2010

УДК [343.9:343.6](477)

О. М. Храмцов

ЩОДО ВИДІВ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Надано кримінологічну класифікацію насильницьких злочинів. Визначено теоретичне та практичне значення даної класифікації, яке полягає в урахуванні її при розробленні заходів запобігання цьому виду злочинності.

Представлена криминалогическая классификация насильственных преступлений. Определено теоретическое и практическое значение данной классификации, которое состоит в учёте её при разработке мер предотвращения этого вида преступности.

Criminological classification of violent crimes is presented. Theoretical and practical significance of this classification is determined. This significance must be taken into consideration during elaboration of measures directed on prevention of such crimes.

Насильницька злочинність є найбільш небезпечним видом злочинності. Цей вид злочинів вчиняється в різних сферах життєдіяльності нашого суспільства. Проблема класифікації насильницьких злочинів досліджувалася в роботах учених-кримінологів та криміналістів: А. Ф. Зелінського, М. Й. Коржанського, І. М. Даньшина, Ю. М. Антоняна, С. М. Іншакова та ін. Кожна з класифікацій насильницьких злочинів мала як теоретичне, так і практичне значення. Метою даної роботи було надання кримінологічної класифікації насильницьких злочинів, яка б також мала як теоретичне, так і практичне значення та враховувала комплексну підставу: об'єкт злочину, характер насильства, особливості мотивації тощо.

У сучасній науці існують різні класифікації насильницьких злочинів, створені на різних підставах. Так, А. І. Долгова та її колеги до насильницьких злочинів відносять:

1. Злочини проти життя: навмисне вбивство; убивство матері новонародженої дитини; убивство, вчинене в стані афекту; убивство при перевищенні меж необхідної оборони або при перевищенні заходів, необхідних для затримання особи, що вчинила злочин; заподіяння смерті з необережності; доведення до самогубства.